

פרופ' חיים וייס,

החוג לספרות, אוניברסיטת בן-גוריון

משהו מעט ארוך על השינוי בהוראת לימודי מדעי הרוח בבתי הספר והמעבר המתוכנן לעבודות גמר. מטבע הדברים אני אתיחס בעיקר לספרות עברית אך נראה לי שגם בתחומים אחרים (כגון היסטוריה, פילוסופיה ואמנות) המצב אינו שונה באופן מהותי

- צריך לפתוח בכך שחייבים לשנות את המצב הקיים משום שכרגע הוא גרוע ביותר. ברוב התיכונים בישראל לומדים מעט מאוד ספרות וברובם המכריע אין תוכניות להוראה מוגברת של ספרות (חמש יחידות). יש משהו מאוד עצוב בתחום: הלימודים נעשים ברוב המקרים כדי לצאת ידי חובה (מספר יצירות מינימלי אותן התלמידים משננים על מנת לעבור את הבחינה וזהו). התחום עצמו, כמו שאר תחומי מדעי הרוח, נתפס על ידי הורים ולפיכך על ידי תלמידים כזניח ולא חשוב אל מול המקצועות ה"ממשיים" כאנגלית, מחשבים ומתמטיקה (ראו את נתוני הקריאה בישראל שפרסם יפתח אשכנזי השבת בידיעות). המורות והמורים המעולים אינם מקבלים את הכבוד והמעמד הראוי להם מעמיתיהם, מהמנהלים וחמור מכך מרבים מההורים והתלמידים. אלו הם מקצועות הנתפסים כזניחים, ככאלו שניתן בקלות לוותר עליהם.

- התוצאות ניכרות בשטח כבר שנים. בוגרות ובוגרים מוכשרים מאוד של תארים מתקדמים בספרות אינם מעוניינים ללכת ולעבוד במערכת החינוך ויעדיפו המרת מקצוע על פני השתלבות בבתי הספר. מעבר לכך, התלמידים והתלמידות הבודדים שעוד רוצים ללמוד מדעי הרוח נדרשים במקרים רבים לעשות זאת מחוץ לכתלי בית הספר, במסגרות הוראה שהוקמו למענם באוניברסיטאות ובמכללות. תוכניות נפלאות כ"דרך רוח", "רוח צעירה" ו"אידאה" מציעות, כל אחת בדרכה, תוכניות לימודים מעולות במדעי הרוח, אלא שהדבר מתקיים מחוץ לכתלי בית הספר. הוצאת מדעי הרוח אל מחוץ למרחב הלימוד הטבעי של הלומדים פותר בעיה אחת ומייצר כמה בעיות אחרות. הוא לכאורה פותר את הבעיה לתלמידים הרוצים ללמוד אך בה בעת הוא משחרר את בתי הספר מהאחריות להוראת מדעי הרוח בין כתליו של המוסד, בעזרת צוות ההוראה העומד לרשותו. מעבר לכך המרחב עצמו, קירות בית

הספר, לוחות המודעות חפים מספרות. בקיצור, הספרות וכל מדעי הרוח אין להם מקום של כבוד (או בכלל) בתוך המוסדות עצמם (למעט כמובן בתי ספר מאוד מאוד אליטיסטיים).

- הרעיון של לימוד מדעי הרוח כתחומים אינטגרטיביים הוא רעיון טוב וחשוב! שילוב של תחומי ידע שונים זה עם זה, למשל הוראת שיר תוך הדגשת ההקשרים ההיסטוריים, התרבותיים והפוליטיים שלו הוא רעיון מצויין. הוראה מצומצמת של כל תחום בפני עצמו, רק כדי לצאת ידי חובת ה"תחום" היא לא תמיד מוצלחת ובמקרים רבים היא הופכת את ההוראה לטכנית ומשעממת ובעיקר כזו הרחוקה מעולמם של התלמידות והשאלות המעסיקות אותן.

- כתוצאה מכך, הרעיון של כתיבת עבודת גמר הוא לא רעיון רע. נהפוך הוא זה רעיון טוב מאוד. אם הוא יבוצע טוב (וכרגע במתווה הקיים זה רחוק מאוד מזה). הוא יאפשר להמיר בחינות משעממות וטכניות בעבודה בה התלמיד או התלמידה יבחרו. זו עבודה על נושא הקרוב ללבם שתחייב הכרות עם תחומי ידע מורכבים, עבודה עצמאית, הכרות עם ספריות אקדמיות ועוד ועוד יתרונות.

- על מנת שכל הטוב הזה יתרחש צריך להשקיע הרבה כסף אך לא רק, צריך לחולל שינוי מהותי שראשיתו הרבה הרבה לפני כיתה י"א או י"ב. תכנית כזו מחייבת השקעה עצומה במלווים אקדמיים, בהקניית יכולות של לימוד עצמי, בהוראת כתיבה (תלמידים בישראל כמעט ולא כותבים חיבורים לאורך כל שנות בית הספר), בהכרה של תחומי ידע מורכבים, בחשיפה לתכנים ובעיקר בחינוך לחשיבה ביקורתית. כיום התלמידות והתלמידים בישראל רחוקים שנות אור ממצב בו הם יכולים לכתוב עבודת גמר מקיפה ורצינית. הם כמובן לא אשמים בכך, המערכת לא נתנה להם את הכלים לעשות זאת.

- עבודת גמר, בשונה ממה שחושבת שרת החינוך, היא סופו של תהליך הכשרה ארוך ומקיף. אי אפשר להתחיל בכך בכיתה י"א ואי אפשר לכתוב אותה ללא השקעה כספית עצומה וללא תהליך מקביל של השבת מדעי הרוח כולם למקומם הטבעי בתוך בתי הספר. אי אפשר לזלזל בתחומים הללו לאורך כל שנות הלימוד ואז לצפות מתלמידה שתצליח לכתוב עבודה בעלת ערך. זה נכון לעבור ממבחינים לעבודות גמר אבל לא כך. התכנית הנוכחית רק תגביר את שוליותם של מדעי הרוח ותסמן אותם כמשהו לא חשוב. העבודות יכתבו בלא הכשרה מתאימה, בלא ליווי ראוי והתוצאות ברובן יהיו ככל הנראה

לא מוצלחות ויוכחו לכולם את מה שכולם כבר יודעים : ספרות, היסטוריה ופילוסופיה הם תחומים זניחים ולא חשובים.

וצריך לומר משהו פוליטי שהוא אולי המובן מאליו של העניין כולו. התחומים הללו אינם זניחים בטעות. הם לא זניחים רק בגלל שההורים, התלמידים והמנהלים רוצים מקצועות פרקטיים. הם הודרו ממערכת החינוך והפכו לשוליים וזניחים משום שיש בהם סכנה. אלו תחומים שאם מלמדים אותם כמו שצריך (ויש במערכת הזו המון מורות ומורים שיודעים לעשות זאת) הם חושפים את התלמידים לחשיבה ביקורתית. אלו תחומים שכאשר הם בשיאם ומיטבם יש בהם דבר מה חתרני המבקש לחשוף את כשליה וחסרונותיה של החברה ושל האמונות עליה היא נשענת. ככל שחברה הופכת לפחות דמוקרטית כך למדעי הרוח יש בה פחות מקום (אני מבקש להדגיש שהשעות הרבות המוקדשות במערכת החינוך לאינדוקטרינציה לאומנית אינם תחליף להוראת מדעי הרוח. במילים אחרות שיעור על "רוח צה"ל" אינו שיעור במדעי הרוח). במקום לבנות אנשים צעירים בעלי חשיבה אזרחית-ביקורתית אנחנו מכשירים אנשים שישתלבו "בתעשייה". הם ילמדו הרבה מחשבים, ילכו ל-8200 ומשם היישר להי-טק. ומה יהא על המקרא, הספרות, האמנות, הפילוסופיה וההיסטוריה הן כולן יישארו בצד שהרי אין 8200 לתחומים הללו.